

ПРАВОВИЙ СТАТУС ТАБЕЛІОНІВ У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Головач Андрій Йозефович

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Геревич Михайло Олександрович

*доктор філософії,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

На сучасному етапі розвитку договірних відносин важливе значення відіграє письмове оформлення цивільно-правових договорів у нотаріуса. Необхідність вчинення таких нотаріальних дій зумовлена сприяння нотаріусом цивільному обігу, який надає правам чи фактам, що мають юридичне значення правової достовірності. Нотаріус гарантує законність цивільно-правового договору, зменшуючи, таким чином, вірогідність виникнення юридичного спору в майбутньому. А якщо такий спір і виникне, нотаріально-оформлений договір своїм змістом чітко буде свідчити про права та обов'язки сторін такого договору.

Запровадження професії нотаріуса відбулося не одразу. Цьому передувала тривалий процес у декілька сотень років, але більшість дослідників сходяться в думці, що нотаріат латинського типу (до якого належить й український нотаріат¹) бере свій початок з професії табеліонів у Стародавньому Римі. Табеліони (tabelliones) – прообраз сучасного нотаріуса.

Римські юристконсульти повинні були добре знати юридичні формули, без знання яких неможливо було належним чином скласти договір та звернутися до суду. Подібні особи працювали в якості писарів на державних посадах (scribae) або в приватних осіб (exceptores et notarii). Нерідко в приватних осіб писарями ставали раби.

Про писарів, які розуміються на праві з'являються перші згадки ще в часи Римської республіки (приблизно III ст. до н. е.), а в період Римської імперії такі писці починають об'єднувати у канцелярії при магістратах. Інтенсифікація товарно-грошових відносин у Стародавньому Римі призвела до того, що наявний штат писців не зміг задовольнити потребу в їх послугах у населення. Саме так й з'являються табеліони, які на вимогу будь-кого

¹ Невзорова І.В. (2021). Теоретико-правові основи компетентнісної діяльності нотаріуса: дис. ...докт. філософ. «081 – Право». Дніпро. С. 28; Шевчук Л. (2018). Основоположні принципи латинського нотаріату та їх реалізація в Україні: історико-правовий аспект. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Випуск 66. С. 106.

займалися складанням юридичних документів. Це був їхній промисел, який вони надавали на замовлення, беручи за це свою плату.

Згадки про табеліонів у римських джерелах надзвичайно мало. Так, в Дигестах про табеліонів згадують тільки один раз в книзі Ульпіана про обов'язки проконсула; в едикті Діоклетіана визначається така табеліона за його роботу залежно від кількості написаних ним рядків; в Константинових конституціях 316 р. забороняється декуріонам виконувати обов'язки табеліонів, оскільки повноваження декуріонів були несумісні з функціями табеліонів (хоча табеліон міг стати декуріоном).

Табеліон не виступав державним чиновником, а був вільнонайманим професіоналом. Табеліоном міг стати хто-завгодно, але до них висувалися дві умови: бути вільним (квіритом) та володіти юридичними знаннями. Ульпіан, говорячи про табеліонів, ставив їх в один ряд з юристконсультами та адвокатами, показуючи спільність у них юридичних знань.

Табеліон був під контролем держави, яка була зацікавлена в тому, щоб він володів правовими знаннями. Вона в особі своїх чиновників (*magister sensus* – у столиці, *defensor civitatis* – у провінції) вимагала дотримання урядових приписів. Завдяки такому контролю уникалося складання незаконних договорів, які могли бути направлені на ухилення від сплати податків, відчуження церковного майна і т.д. Зокрема, за конституцією імператора Лева, якщо хто-небудь задля уникнення сплати державних податків переведе все своє майно представнику привілейованого класу, договір, який це оформив (дарування, купівля-продаж, найом тощо) вважався недійсним, а табеліон, що завідомо знав про такі дії, позбавлявся посади та піддавався конфіскації всього майна. Або, якщо римлянина зробили на римській чи ворожій території євнухом, заборонялося його продавати чи інакше набувати на нього право власності. Табеліон, який порушував цю вимогу та оформляв відповідні юридичні акти на такого римлянина піддавався важкому покаранні (*poena gravissima*).

Як зазначає Л.Е. Ясінська, всі табеліони певного міста утворювали свою професійну корпорацію, яку очолював приміцеріус (*primicerius*). Нові члени корпорації затверджувались префектом міста². Нажаль, але до нас не дійшли відомості про права корпорації щодо її членів, як і про обов'язки членів щодо корпорації.

Табеліон здійснював свою діяльність у конторі (*stationes*), яка розташовувалася в публічному місці (наприклад, на ринку або площі). Завдяки цьому табеліон називався *forenses*. Саме в ній він повинен був надавати свої послуги і тільки у виключних випадках дозволялося йому надавати свої послуги в будинку клієнта. Таких контор у великому місті (Римі, Константинополі, Равенні тощо) могло бути багато. Зокрема, в деяких документах, що були підготовлені табеліонами великих міст вказувалося також місце розташування контори. Власником контори міг бути табеліон або інша особа, в якій він її винаймав.

Табеліон міг мати у своєму штаті декількох помічників, які могли виконати функції табеліона в певних випадках (наприклад, якщо його усували з посади за злочини та ухилення від встановленого порядку вчинення юридичних актів) та учнів, що виконували функції клерків. Існує

² Ясінська Л. Е. (2005). Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів. С. 22.

припущення, що табеліоном могла стати особа, яка деякий час була у званні помічника табеліона.

Існував певний алгоритм поведінки табеліона, коли він готував юридичний акт:

1) він повинен був усвідомити який саме договір чи інший правовий акт (наприклад, тестамент) бажають укласти його клієнт чи клієнти;

2) в'яснити його (їх) вільне волевиявлення на укладення даного акту;

3) підготувати проєкт акту та дати його клієнту (клієнтам) на ознайомлення;

4) після схвалення проєкту юридичного акту перенести його на спеціальний гербовий папір – «протокол»;

5) надати оригінал юридичного акту клієнту (клієнтам) перечитати та поставити під ним свій підпис (підпис ставить сторона юридичного акту);

6) проставлення підпису на оригіналі юридичного акту свідків, яких запросив на процедуру виготовлення юридичного акту клієнт;

7) проставлення підпису на оригіналі юридичного акту табеліоном, який зазначав, що документ сторонами зачитаний, підписаний та переданий за належністю³.

Незважаючи на те, що юридичні акти оформлялися в письмовому вигляді спеціально підготовленою для цього особою, все-рівно законодавство того часу вимагало присутність свідків, які повинні були за необхідності свідчити про умови складання юридичного акту.

Кількість свідків, які були присутні під час створення табеліональних документів, коливалась у межах від трьох до семи. Свідками могли бути лише чоловіки, особисто відомі контрагентам і водночас чесні та такі, що заслуговували довіри. Відтак, табеліони не мали права допускати як свідків:

а) жінок;

б) осіб, щодо яких є вирок суду про позбавлення громадської честі;

в) рабів (їхні свідчення приймалися у цивільному суді лише за умови їх попереднього катування);

г) еретиків та сектантів, а пізніше – осіб, що зреклися християнської віри⁴.

Підготовлені табеліоном документи могли виступати письмовим доказом у суді, але свою роль у вигляді публічного акту (на зразок сучасних нотаріальних документів) документи табеліона виконували за умови їх внесення до протоколу суду. Дана процедура називалася «явка табеліональних документів». Вона могла мати місце не лише в суді, але й деяких органах управління центрального та місцевого рівнів⁵. Зводилася дана процедура до того, що суддівський чиновник особисто встановлював особу тих, хто явився, що саме вони хочуть записати в протокол суду та їх волевиявлення з цього приводу, тобто бажання. Як тільки дана процедура завершувалася, це надіяло підготовлені табеліоном документи та вписані до протоколу суду безспірною доказовою силою проти всіх.

³ Шишка С. З. (2012). Вплив римського інституту табеліонату на виникнення нотаріату (історико-правовий аспект). *Актуальні проблеми теорії та історії прав людини, права і держави*. Одеса. С. 198-199.

⁴ Долинська М. С. (2015). Становлення та розвиток правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні: монографія. Львів: ЛьвДУВС. С. 94.

⁵ Комаров В. В., Баранкова В.В. (2011). Нотаріат в Україні: підручник. Харків: Право. С. 9-10.